

KNJIŽEVNA POROČILA

Anton Novačan: Celjska kronika. Dramatski mozaik v treh dejanjih. Prvi del. **Herman Celjski.** Drama v 5 dejanjih. Tiskovna zadruga. 1928. 111 str.

Snovanje celjskih grofov predstavlja v zgodovini slovenske zemlje edini primer dejanske volje, ustvariti na slovanskem jugu samostojno državo, kakršno je pred desetimi leti ustvarila usoda ali volja narodov, — za Novačana hkratu edini primer, ki dokazuje enakovrednost slovenskega naroda... Ta ugotovitev je bila izhodišče vsega dela ter je bila odločilna pri izboru snovi. Na oblikovanje samo pa to nacionalno čuvstvo ni imelo pomembnejšega vpliva, razen kolikor je povzročilo nekaj anahronizmov ter potvorb zgodovinskih intimnosti in kolikor je ustvarilo nad celim delom rahlo svečano in praznično atmosfero stopnjevanje narodne zavesti. Za dramatsko oblikovanje je izbrana snov z usodo nesrečno lepe Veronike izredno ugodna. To nekoliko paradokсно dokazujejo številni, večinoma ponesrečeni poizkusi, ustvariti iz te tvarine dramo, še bolj pa dramatsko uspela «Agnes Bernauer» Fr. Hebbela, ki izrablja zgodovinsko popolnoma podobno zgodbo lepe Augsburganke, obsojene in usmrčene sedem let za Veroniko radi ljubezenske zveze z Wittelsbachovcem Albrechtom.

Narodnostno čuvstvo in zahteva notranjih dramatskih zakonitosti sta bila glavna upora, ki ju je imela stvarniška volja v pričujočem delu premagati. Nacionalno zavzetost je Novačan, kakor že rečeno, zatrl skoro popolnoma. Bodisi značaji, bodisi zgodovinski dogodki so gledani in uprizarjani v tem zmislu svobodno in ne pomenijo nikake nacionalne apoteoze. Dogodki so prilagodeni večinoma zgodovinski istinitosti, nastopajoče osebe pa so doživljene in opazovane zgolj s stališča človečnosti in vnanje zgodovinske možnosti ali verjetnosti; a le vnanje. Kajti notranje je Novačan kot razborita osebnost svojega časa zavzet in oblikovan po problematiki današnjega dne ter v zgodovini le bolj išče priložnosti, dati izraza sodobnosti kakor pa preteklosti sami. Predvsem pa je umetnik in doživlja življenja radi njih svojstvenosti, ne pa radi narodnostne ali katerekoli ideologije.

V tem duhu je ustvaril, oziroma predstavil celo enajstorico značajev, ki tvorijo osrčje te drame. Živo in jasno zakonsko dvojico Hermana mlajšega in Blaženo. On dober, nekoliko neznamen, ohlapen, s smrtnimi slutnjami v srcu; ona grabežljiva in trda Bavarka, ki se peha za nasledstvo, a je preveč preprosta in groba v svojem stremljenju, da bi ga mogla prikriti pred Hermannovim pogledom. Po živosti ju, če le mogoče, še prekaša pater Melhior, ta zavistni, babjeverni in za korist na vsako uslugo pripravljeni, malenkostno sebični gosposki sluga. Figura, predstavljena z bogatim in svežim humorjem, ki mu pri nas ni kmalu najti podobnega. Dalje Herič, edina osebnost te drame, v kateri živi krščanski etos. Narisan je s tremi potezami, rahlo, a vendar prepričevalno. Dalje čudovito plastični in krepko risani Jošt Soteški. Vitez, kruti sovražnik žensk in ganljivo vdani služabnik svojega velikega gospoda, katerega šele po najstrašnejši uslugi prvič in poslednjič nekoliko nepripravljeno izda s prostovoljnim odhodom v nič.

Poleg teh uspelih oseb nam nekoliko šablonsko in ne povsem svobodno predstavlja Juda Arona, o katerem bom govoril kesneje, nadalje poznejšega papeža Enejo Silvija v razmerju do kraljice Barbare in Veronike Deseniške. Njegov lik ni ne povsem dosleden ne življensko prepričevalen. Podobni sta mu glede tega obe ženski. Barbara, ki vse do konca ni «kraljevska Mesalina»

in katere strahotna maščevalnost ob koncu izbruhne skoro čisto nepripravljeno, ter Veronika, ki se sicer v vseh nastopih razodeva dosledno in zmiselno, a je v bistvu vendar le sestavljena, ne ustvarjena. In prav tako je v bistvu samo nakazan Friderik, ki je v velikem prepiru z očetom preveč načelno uporen. Njegove besede so preveč samo besede brez dejanskega ozadja, zato ta prizor ni boj dveh vladarskih osebnosti, ki sta različno politično opredeljeni, pa tudi ne prav boj strasti zoper razum. Še najbolj v skladu z morilcem Jelisave je tedaj, ko se ob Hermanovem našepetavanju v njem zbudi Fridericus rex in sladostrastnik, dasi tudi ta moment nima prave življenske resničnosti. Vse navedene osebnosti so pri različni umetniški intenziteti nekako brezčasne, kakor je pač povprečnost vselej brezčasna in v vseh časih enaka. Duh časa se osredotočuje le v značajih velikih osebnosti. Tako se je duh naše, ne celjanske, sodobnosti zbral v osrednji postavi drame, v Hermanu. V njem je Novačan ustvaril poučljiv primerek človečnosti, ki od Goetheja preko Nietzscheja zaposluje evropsko miselnost in ki ravno dandanes v tolikih primerih vznemirja celotno evropsko življenje. V mislih imam človečnost, ki jo Goethe imenuje demonično in ki jo ob koncu četrtega dela svoje avtobiografije opiše takole: «To niso vedno najboljši ljudje, ne po duhu ne po talentih in redko so dobrega srca; toda neka ogromna moč izhaja iz njih in neverjetno oblast imajo nad vsemi bitji, da, celo nad elementi in kdo more povedati, kako daleč lahko seže tak vpliv. Vse združene npravne moči ne opravijo nič zoper nje; zaman jih skuša svetlejši del človeštva osumiti kot zaslepljence ali sleparje, množice gredo za njimi. Redko ali nikoli se ne sreča ob istem času več podobnih in z ničemer jih ni mogoče premagati, razen z vesoljstvom samim, s katerim započenjajo boj; in iz podobnih opazovanj je najbrž nastal oni čudni, toda ogromni izrek: Nemo contra deum nisi deus ipse.» Novačanov Herman je mogočna vladarska narava. Poleg te veličine ima njegov značaj tudi dovolj nelepkih in mračnih značilnosti. Umorjeni in zazidani sin grbavec, nasladno prisluškovanje kričanju jetnikov, krvoskrunska pohota do Veronike, neizbirčna dialektika v pogovoru s sinom in apeliranje na najtemnejše nagone krvi, kovarna in smrtonosna spletko zoper Veroniko, mirni pristanek k njenemu umoru: «storjeno ne bom grajal» in končno njegov zofizem ali kaj je: «Kdor vlada, je v borbi s kaosom in v borbi s kaosom ni vesti. Bog je na strani svetlih.» Toda pri tem ima ta človek ogromno oblast in moč nad ljudmi in neomejen pregled v človeških stvareh ter neomajno jasno misel. Kakor uči Friderika v ljubezni, odreči se edini ženi in biti vsem mož in gospod, tako je sam izven vsega in je vsemu gospod, celo najsvetejšim človeškim stvarim. Cerkev in vera sta mu vladarski orodji, človečnost in vest obvezni le za neznatne in temne; pri vladanju, v boju s kaosom ni vesti. Herman jo pozna le v trenutkih slabosti, v urah malodušja in zlih prividov. Omahljivi moralni človek v njem se včasih prestraši omotičnih višin. Toda to so le trenutki. Sicer ima Herman svoj poseben etos. Friderik se mu postavlja po robu tudi v imenu človekoljubnosti in pravičnosti. In stari zofist ali modrec ga zavrne: «Vem, da ti uhajajo pogledi tja na drugo stran, v svet brez dolžnosti, kjer se razpase naš najskrivnejši jaz po mili volji. Jaz pa sem tam, kjer kujejo iz mračnih sil postave reda...» Torej nekje, kjer ne veljata ne človekoljubnost ne pravičnost, marveč zakon, po katerem se kujejo iz mračnih sil postave reda. Izvrstne in imenitne besede! Red je zakon sveta, je tisto, kar pretvarja kaos v življenje. Red je luč sveta. Herman stoji tam, kjer se iz mračnih sil ustvarja luč sveta. Skrivnostne besede, toda v njih je njegov poklic in njegova usoda.

Razodela sta se mu morda v pobožnem bogoskrunstvu ali v bogokletni molitvi, ki jo je molil ne dolgo pred tem pogovorom s sinom: «Fiat voluntas tua? Tvoja volja? A kje sem jaz? Kaj more biti tvoja volja druga nego moja? ... Fiat voluntas tua? Ne dam, ne dovolim, da bi nadležna vest skalila mojo jasno misel. Fiat voluntas mea!» Kaj more biti tvoja volja druga nego moja? Kakšne so te besede: bogokletne ali strahotno svete? In kdo je po vsem tem Herman sam, ta okrutni in pohotni starec, ta zanikovalec vesti, ki govori o svojem svetu kakor o svetu dolžnosti in svetu, kjer se dogaja čudo skrivnostnega prehajanja teme v luč. Kaj je Herman: nestvor ali človek, ki ima na čelu roko božjo, kako pravi poslanec kralja Tvrdeka? Kaj je, upornik zoper Boga ali Njegova roka, Njegovo orodje, Njegova volja? Strašna misel in drzen pogled v temo stikov usodnega in človeškega. Morda je le na videz, morda celo včasih za samega sebe upornik in zopernik, v resnici pa je morda res le Njegovo orodje, ki lahko včasih zoper vso človečnost izvršuje voljo usode in pretvarja mračne sile v postave reda. Morda je človek, na kakršnih je bila opažena in spoznana resnica, ki je skrita v ogromnem izreku: «Nemo contra deum nisi deus ipse».

Ta človečnost, ki je tukaj v svoji problematiki le bežno očrtana, je v drami živa, se izraža prepričano in prepričevalno in je v vsej svoji zagonetnosti resnična. Kazi jo sicer nekaj mest, zlasti takih, kjer se Herman v kaki razdraženosti razkriva pred drugimi, mesto da bi se obvladal in reagiral skrito, a nič manj intenzivno. Bolj nego take podrobnosti pa razodeva to velikopotezno zamišljeno osebnost kakovost dela kot drame, v kateri se Herman prav za prav ne gane z mesta in se ne more izživeti ne navznoter ne na ven. Notranje je od početka do konca enak in nepremičen. Pa tudi sklepne njegove besede: «V tem velikem prepiru z usodo smo ohranili jasno misel» — ne odgovarjajo resnici. Kajti tu ni bilo velikega prepira, zlasti ne takšnega, da bi se Hermanova osebnost, ki radi tega razganja meje v delu uprizorjenega življenja, razmahnila in doživela če že ne odločilnega pretresljaja, pa vsaj napon vseh svojih sil. Ostala je mrtvo morje, veletok brez padca. Vzroka temu važnemu nedostatku je iskati v naravi konflikta, na katerega je Novačan zgradil svoje delo, in pa v dejanju ter njegovih značilnostih, skratka v **d r a m a t s k e m** oblikovanju.

V «Hermanu» nakazani, a ne izvedeni konflikt je hkratu notranji in zunanji. V notranjosti osrednje osebnosti si vsaj začasno stojita nasproti vladar in človek, demonski in moralni človek, v življenju pa njegov vladarski zamislek in nevarnost, ki preti njegovim smotrom radi ljubezni sina Friderika do Veronike. Dramski konflikt je boj človeških sil. Čim bolj intenzivna in napeta je borba, tem bolj je dramatsko učinkovita. Napetost in intenzivnost pa je tem večja, čim bolj so si boreče se moči enake in čim bolj ogrožajo druga drugo. V vnanjem konfliktu «Hermana», ki se razpleta v vseh petih dejanjih in ki je radi tega očitnejši in važnejši, so sile razdeljene v dva popolnoma neenaka tabora: na eni strani vsemogočni Herman, ki mu v odločilnih trenutkih služi jud Aron in ki se mu pridruži še kraljica Barbara, dočim stojita na drugi strani jetnik Friderik, ki je res da prvorojenec, in pa zavedena ter vnaprej izdana Veronika. Spričo te razdelitve se prav za prav komaj more govoriti o boju, tem manj seveda o intenzivnosti in napetosti. Vendar ima potek dogodkov navidezno dve vroči mesti. To je Friderikovo omahovanje med Hermanovimi vabami in Veroniko ter epilog sodbe pred Hermanom. Prvi primer vzbuja bolj zanimanje za Friderikovo značaj in Hermanovo sugestivno moč kot pa bojazen glede izida tega boja, ki nam je vnaprej jasen

in nedvomen. Jasnost pa imamo še v večji meri v drugem primeru, ker poznamo Veronikino krivdo in se lahko kljub razumljivosti takega ravnanja nekoliko čudimo Hermanu, da potrebuje za njeno obsodbo čarovniških pretvez, ko ima na razpolago zanesljivo učinkovito obdolžitev radi poizkušene umora.

Edino resnično napetost predstavlja omenjeni drobec konflikta v Hermanu samem. Ta notranja napetost je nevarnejša, ker grozi zlomiti Hermanovo moč; toda je samo trenutna in se še tedaj pojavi popolnoma neodvisno, slučajno, brez zveze z vnanjim konfliktom, to se pravi, prav nič ne radi Hermanove udeležnosti v grozni usodi Veronike. Delo je tedaj brez enotnega in osrednjega konflikta. Zato nima kvalitet drame, kakor Novačan svoje delo imenuje, marveč predstavlja dramatsko zgodbo z zgodovinskim ozadjem — dramatsko kroniko v ožjem zmislu te besede.

V delih te vrste se dá mesto o konfliktu govoriti le še o dejanju in njegovih značilnostih, vrlinah in nedostatkih. Osrednje dejanje je, kakor že povedano, boj med vladarjevo jasno mislijo in usodo, ki ji stavi ovire v zadevi Friderika in Veronike. Tega glavnega pramena se ovija več stranskih, med katerimi je najpomembnejše razmerje med kaplanom Enejo Silvijem in Barbaro, kajti to se končno izlije v poglobitni tok in postane radi Barbarine ljubosumnosti celo soodločilno. Druga vzporedna življenja so v prvi polovici drame usoda Hermana mlajšega, ki je samo ilustrativna, v drugi polovici pa Heričeva zgodba in Joštova smrt; zlasti ta poslednja je intenzivno združena z glavnim dogodkom. Kljub temu, da se osrednje dejanje le počasi in sunkoma pomika naprej, je pozornica vedno polna slikovitega življenja. Zastoj v glavnem dejanju je navadno spretno prikrit z živahnostjo v postranskih tokovih in tako je drama tudi brez pravega konflikta dovolj zanimiva, dasi zanimivost često zmanjšuje nekoliko nespretna tehnika, ki bodočnost neprestano razodeva, mesto da bi jo samo omogočala.

Dotakniti se je tudi vprašanja logičnosti dejanja. V borbi za to kvaliteto se zdi, da je pri Novačanu precej odločalo njegovo razmerje do zgodovine. Kakor je bilo omenjeno že v uvodu, je zakrivil osnovni narodnostni odnos do snovi potvarjanje in krivo tolmačenje zgodovinskih intimnosti. Zato je povsem razumljivo, da delo nima neke kakovosti, ki je dragocenost podobnih zgodovinskih del, — nima duha časa. To pomanjkljivost je skušal avtor nadomestiti z dvema prijemoma, ki sta oba odločilno vplivala na logičnost dejanja. Prvi je vnanja zgodovinska vernost, drugi pa nekaka zgodovinsko-filozofska misel, ki jo je dejansko vpletel v potek dejanja. Stremljenje po zgodovinski vernosti dogodkov se ni dalo povsem združiti z zamišljenimi značaji, kar je postalo posebno kočljivo pri sklepanju računov z Veroniko, ki je bila po zgodovinskih virih utopljena v kadi. Samovoljno in nezakonito ubijati nekoga, ki ga lahko po postavah obsodiš in usmrtiš, je nerazumljivo početje in se zlasti slabo zloga s Hermanovo državniško modrostjo in njegovo skrbjo za dober glas rodbine. To še tem bolj, ker je, kakor že povedano, maščevalnost kraljice Barbare popolnoma nepripravljena. Razumljivo je sicer, da mogotec Hermanove vrste ne daje rad tujim vpogleda v svoje osebno in rodbinsko življenje. Toda, ko je ta osebna ovira v prizoru po obsodbi odstranjena, je samovoljna usmrtitev slabo razumljiva. Tak je vpliv stremljenja po zgodovinski resničnosti.

Vpliv drugega prijema, zgodovinsko-filozofske misli, je še težji. V dejanje zamotani jud Aron predstavlja eno izmed obeh moči, ki po avtorjevem prepričanju odločata zgodovino evropskega človeštva, — judovstvo. Druga teh moči je cerkev. Novačanova misel je izražena v tehle Aronovih besedah:

«Rim in Jeruzalem!... Ti in jaz sva si razdelila svet. Kdor je proti tebi in ni z menoj, mu ni obstanka... Kdor pa se hoče meriti z menoj in se ne naslanja na tebe, mu tudi ni obstanka.» Bolj nego resničnost te misli, ki je, mimogrede rečeno, dovolj problematična, je važen vpliv, ki ga ima na delo. Že to, da mora jud za trenutek stopiti iz vloge, da lahko pove — ne svoje, marveč avtorjeve misli, je dovolj značilno. Sploh pa je pri odrskem umotvoru, ki daje vsak trenutek popoln vpogled v gibalne sile celotnega organizma, možno samo eno: ali ravna Herman samostojno, in je žid, ki meni, da mu plete usodo, smešen, ali pa je usoda res v židovih rokah in je Herman njegova igrača. Drugo je po vsem, kar vidimo in vemo, nemogoče, zato je resnično in možno samo prvo.

O tem nas preveri pregled Aronovih najvažnejših dejanj, ki vplivajo na potek stvari. Njegov namen je, škodovati Celjskim. Zato skuša ali povečati razpor med očetom in sinom ali pa vsaj omadeževati celjsko ime. S tem, da zavede Veroniko k poizkusu, zastrupiti Hermana, pa obe svoji nameri oškoduje, če ne popolnoma pokvari. Zakaj čim bolj po nedolžnem bi Veronika poginila, tem hujše bi bilo sovrašтво med očetom in sinom in tem bolj črn madež na celjskem imenu. Obsodbo Veronike radi čarovništva skuša onemogočiti in jo tudi onemogoči. S tem prav za prav tira Hermana še bolj k zakoniti obtožbi radi poizkušenege umora. In to ravnanje naj bi bilo vidni izraz usodne, nevidno snujoče zgodovinske moči? Zamislek z Jeruzalemom je slab in kvaren. Vsaj v tej drami. Kajti, če naj ima Aronovo ravnanje kak zmisel, mora ravnati nezmiselno in svoji naravi nasprotno Herman, kar na žalost tudi stori brez utemeljitve. Ob zaključku prvega dela trilogije vidimo juda sklepati zavezo z Rimom ali vsaj z Enejo Silvijem. Bojim se, da iz te zveze tudi poslej ne bo nastalo nič dobrega, kakor ni doslej.

V skladnosti med značaji in njih usodo, med njih notranjostjo in dogodki imajo svoj izvor razpoloženja, ki, kakor harmonija melodijo, spremljajo potek dejanja in meno situacij. Po vsem povedanem bo, mislim, razumljiva trditev, da v tem delu, v katerem sta človeški in življenski element čisto v nesoglasju in v katerem sta si zmisel človečnosti in zmisel dogodkov marsikdaj v opreki, ne more biti razpoloženska linija pristna, nepretrgana in živo barvita. Slabotna zgradba konflikta in pomanjkljiva logika dejanja ne dasta, da bi se razvilo v opazovalcu tega življenja kako izrazito čustvo bojazni ali sočutja. Mesto teh dveh doživljamo slavnostno in svečano razpoloženje ob teh bujnih, mestoma tudi prebujnih prizorih in čutimo polnokrvnost tega življenja, ne da bi okusili njega grozotnosti. Vendar je kljub vsem nedostatkom predstavljeno življenje le pristno ter ima redkokdaj blede barvo plitvine in literarnosti. Tako pa je Hermanovo vpraševanje po sinu v devetem prizoru prvega dejanja, Veronikina pravljica ali pesem v tretjem dejanju, kakor tudi njen govor pred Hermanom v četrtem dejanju in njene slutnje pred koncem. Tu bi bilo končno tudi mesto spregovoriti o Novačanovih dramatsko-odrskih prijemih, o načinu, kako postavlja dogodke in dejanje na pozornico in jih spravlja v tek. Toda o tem zgolj tehničnem problemu naj zadostuje le ugotovitev, da se skoro v vsem drži preizkušenih metod in da oder čisto preobtežuje z efekti.

Novačanova stvarniška moč, tista, ki ustvarja življenje, je po rezultatih tega dela nedvomna. Herman mlajši, Blažena, Melhior, Herič, Jošt, zlasti pa stari Herman so žive človečnosti, ki jih je mogla ustvariti samo krepka umetniška potencia. Boj te dionizijske moči z narodnim čustvom, ki jo je razgibalo, in s snovjo, ki jo je bilo treba oblikovati po zakonu dramatike, je dal

nastati umotvoru, ki kaže gradbene nedostatke. Ti so nastali deloma radi vezanosti napram vnanjim podatkom zgodovine, deloma pa radi slabotnejše organizatorske moči. Avtorjeva umetniška potencia očituje krepko vitaliteto, polnokrvnost in sočnost. Ima humor ter plodno domiselnost, ki marsikateremu bežnemu trenutku utisne pečat večnosti. Kar ima delo nedostatkov v področju tvornosti, ki se omejuje zgolj na dajanje življenja, izvirajo iz neintenzitete doživljanja, nikdar pa niso posledica bolezni. Novačan je prvobiten, zato marsikdaj grob in okoren, toda zdrav. Sposoben je, ustvarjati življenja, ni pa pokazal v pričujočem delu apolinske sposobnosti, urediti jih v svet s takimi zakoni, da bi ta življenja ne bila v nevarnosti drugo pred drugim. Važna in velika dragocenost je tudi njegov jezik. Danes se vrši na slovenščini veliko delo plemenjevanja, brušenja in obnavljanja. Mnogi besedni delavci opravljajo ta posel s slovarskimi in dialektičnimi izkopaninami in novostmi, kar je malo ploden posel. Novačan je dal s «Hermanom» primer jezikovno svežega dela, ki je postavljeno na pravi temelj žive in sočne tvornosti.

Po centralni človečnosti je «Herman», dasi stoji v drugi literarni vrsti, nekako nadaljevanje Cankarjevega «Kralja na Betajnovi». Kar je Cankar nakazal in sproti napol zanikal, je Novačan v «Hermanu» izrekel. Ni pa še znal zaplesti demonskega izbranca v resnično dramo, ki bi ga pokazala v njegovi pravi vlogi, v vlogi sile, ki pretresa svetove in zemlje, pod katerih ruševinami najde sama svoje poslednje mesto.

Josip Vidmar.

Dr. Janez Mencinger: Izbrani spisi. Izdala «Slovenska Matica». Uredil dr. Jos. Tomišek. V. zvezek: *Moja hoja na Triglav*. V Ljubljani 1928. XXXVIII + 186 str.

Kadar slišim Mencingerjevo ime, mi zablesti pred očmi trorogla zvezda z napisi: Abadon, Cmokavzar in Ušperna, Moja hoja na Triglav. Poslednje delce smo pravkar dobili v petem in zaključnem snopiču njegovih izbranih spisov. Preudarna gospodinja — Slovenska Matica — je prihranila najokusnejšo poslastico za na konec.

S takim ali še večjim zanimanjem ko pred 25 leti sem vnovič prečital ta potopisni roman, ki je morebiti po svojem ustroju sicer starokopiten, a po svojem notranjem ravnovesju brezčasno usovršen. Samo prehitro se izteče. Pa kaj si hočeš? Mu vsaj prof. Böhm ne bo mogel oponesti: «Je dicker das Buch, desto dümmer der Verfasser.»

Po šegavi jezikoslovni razpravi, po prikupnem hojepisu, po modrih razmotrivanjih razne bire in baže se vrsté zabavne anekdote, pretkane z globokimi domislicami, n. pr. «Čim ožje je človeku dušno obzorje, tem širja mu je osebna razdražljivost». Tedaj pa tedaj začutiš, kakor da je ta ali oni odlomek nastal vprav za današnjih dni, primerjaj ekskurz o strankarstvu (9) ali pa o karbonarjih-fašistih (126). Duhoviti utrinki se kar iskré nalik kresnicam ob poletnem večeru, n. pr. «Mnogo otrok je neprevidnih že v izberi svojih očetov, kaj šele v izberi dedov, katerih imamo vsak po dva» (159), ali: «Pisana senožet je kravam to, kar pisana mati deci: sama mačeha» (52).

Dr. Tomišek je napolnil 34 strani uvoda in 9 strani pojasnil. Navajanje vsebine se bo komu zdelo nepotrebno, pa je bržkone namenjeno kot repertorij slovenistom srednjih šol, kjer se utegne ta Mencingerjev «pognezdič» uvesti za skupno štivo, najsi so trije izvlečki doslej že ponatisnjeni v Westrovih čitankah. S tega zrelišča je odobravati, če je izdajatelj skušal «čitljivost olajšati v prvi vrsti s tiskovnimi pripomočki, v potrebi pa tudi s kako posredovalno besedo in z oprezno prestilizacijo». V prvi izdaji (1897) je baje

mrgolelo tiskovnih pogreškov. A čemu puščati v ponatisku nestvore: mekečič (50), prikimajoč (104), da ne omenjam nadaljnjih pravopisnih pikolovščin! Nekatero gredo mogoče na rovaš še vedno nedostatni korekturi, ako že niso balhornizacije kot P-jev kebelj v Jurčičevem «Sosedovem sinu». V Menčingerjevem besedilu se pravilno sklanja: na vrh Senožeti (24), pobijalec Urše Plutove pa nápak po a-jevskih primerih: preko Senožet. Breznik in Koštiál bi v Predgovoru ter Opombah še zmerom uspešno paberkovala, enako bi imel kaj piliti tudi živosluihi stilist, osobito str. VI.

V stvarnem oziru gre priznanje prizadevnemu urejevalcu, da je nabral dokaj koristnega gradiva za zgodovino pričujoče publikacije. Mene neveščaka je predvsem privlačil II. oddelek, govoreč o neodločnem stališču svoječasne kritike pred tem umotvorčkom... Mimogrede: ako so neki poročevalci zavračali posamezne lokalizme, pritegnem rajši vrlemu Gorenjcu, ki jih je rabil nalašč, hoteč jih rešiti pozabljenja; slične drobnjave so često sorodstvene vezi, ki nas vodijo po širnem slovanskem svetu, v češko, poljsko, sibirsko itd. pokrajino. Nadalje razpravlja urednik o verjetnem vzoru za «Hojo» Dickensovih The Pickwick Papers. V IV. oddelku teče pomenek o notranjih nagibih za spis. Eden tehtnejših je bil odpor proti nastopajočemu naturalizmu. Izkušeni modrijan in skrbni oče naroda je hotel svariti stare in mlade prekucuhe, češ, naj ne rušijo trdnih osnov naše duševnosti. «Mrzelo mu je ugibanje o bistvu in namenu lepote, o katerem se je v tedanjih literarnih sporih razpravljalo... Kdor lepoto znanstveno sestavi ali razreši, ta jo pokoplje.» V zaključnem sestavku je orisan značaj spisa. Omenjajo se daljni sorodniki «Moje hoje» kot Levstikovo «Potovanje», Erjavčev «Pot iz Ljubljane v Šiško» ter poleg še nekaterih zgledov iz domače književnosti tudi Sterneov roman «Tristram Shandy». Ali navzlic vsem paralelam imamo pred seboj izrazit plod avtorjeve osebnosti, njegovega čuvstvovanja in umstvovanja. In — si componere licet — nehote se mi vriva v spomin bohinjki samouk tesar, ki se je smel pobahati: «Tale svinjak sem naredil iz svoje glave, pa jo še imam».

A. D.

Slovenska religiozna lirika. Izbral in uredil France Vodnik. Izdal in založil konzorcij «Križa». 1928. 79 str.

Mnogoteri znaki sodobnega kulturnega življenja kažejo, da se obrača pozornost našega stoletja od snovnosti k duhovnosti. Eden izmed teh znakov je tudi oživljanje religioznosti v vseh njenih oblikah in izrazih. Pričujoča knjižica je znamenje, da se podobni procesi vrše tudi pri nas. Mladi katoliški rod, v katerem se vrši nekak prerod katoliške religioznosti po vzgledu podobnih pojavov med drugimi narodi, obuja s to publikacijo v naši javnosti zavest o religioznem življenju, kolikor je našlo izraza v slovenski liriki.

Glede vidikov, ki so bili merodajni pri izbiri, pravi sestavljalec antologije Fr. Vodnik v zaključnih besedah, da je zbral v nji «le one pesmi, ki so umetniško neoporečne estetske vrednosti, obenem pa izraz osebne religiozne usmerjenosti». Pri urejanju in razvrščanju pesmi v knjigi pa pravi, da se je ognil «vnanjemu videzu historizma» in da je skušal «priti do transcendence vrednot», radi česar da «se je odločil za nečasoven in brezoseben red».

Ti dve poslednji nekoliko nejašni izjavi je treba umeti tako, da pesmi niso razvrščene ne po časovni zaporednosti ne po avtorstvu, marveč v nekem redu, ki se ne ozira na ti dve kategoriji. Kolikor se mi je posrečilo uganiti zmisel tega reda, je knjiga komponirana kot vrsta religioznih izjav, ki se pričenjajo s pozivom k religioznosti, se vsebinsko stopnjujejo in poglobljajo ter se končajo z alelujo: Hosjana, Jezus je med nami! Ker je knjiga bolj na-

menjena življenju nego literarnemu študiju, je taka ureditev kljub tehtnim pomislekom le dopustna.

Toda v Vodniku je bila ne toliko zgodovinska volja, kolikor želja pokreta, kateremu pripada, dokazati si tradicijo v slovenskem pesništvu, — kljub zavračanju historizma, dovolj močna; zato je stremel po tem, da bi bilo v knjigi zastopanih čim več naših pomembnejših lirikov. To ga je zavedlo v kompromis, ki je v knjigi očiten in ki je prikrit v njegovi previdni opredelitvi vsebine: pesmi, ki so «izraz osebne religiozne usmerjenosti». Ta «religiozna usmerjenost» je ohlapen pojem. V antologijo religiozne lirike spadajo samo pesmi, ki so pred vsem in po svoji poglobitvi vsebini religiozne, to se pravi, pred vsem izpovedi religioznih čuvstev ali doživljanj, nikakor pa ne pesmi, ki izražajo morda šele poleg drugega tudi «religiozno usmerjenost» svojih avtorjev.

Temu tihemu kompromisu je pripisati, da so v antologijo sprejete stvari, kakor na primer odlomek iz «Krsta pri Savici». Kot odlomek iz epa in kot izraz ustvarjene osebe nima neposredne lirske intimnosti. Nadalje Fr. Bevka «Zapuščena», ki ji glavna čuvstvena vsebina ni religioznost, marveč bojazen in bolečina nosnega, prevaranega dekleta, ki je naivno religiozno. Podobna stvar je z Gradnikovim odlomkom iz cikla in z Župančičevo «Spokorno pesmijo». Obe sta v bistvu erotični, religioznost je sekundarna. Tudi Gregorčičev «Človeka nikar» je v bistvu samo pesem osebne bolečine in osebne pesimizma in šele v drugi vrsti tudi pesem religioznega človeka. V obeh Jarčevih je religioznost samo dekorativna. Kettejev cikel in Kosovelov «Bog» sta dokaj neurejeni in čuvstveno nepomembni razmišljanji in ostajata popolnoma izven religioznosti, dasi obravnavata predmet, ki pripada sferi religioznega. V tem zmislu jima je sorodna Fr. Albrehta «Na zadnjem pragu», ki je mogoče poslednja spoznavna stopnja pred religioznim čuvstvom, ni pa še religioznost sama.

Če tako črtamo prispevke do malega vseh naših odličnejših lirikov, dobro tretjino knjige, nam ostanejo sama neznatnejša imena in pesmi resnično religiozne vsebine. Religioznost teh se giblje v raznih ploskvah. Kot prvo bi imenoval naivno-kolektivno, ki predstavlja verski svet, kakršnega je ustvarila naivna domišljija vernega ljudstva. Sem je šteti poleg Bevkove «Rože Marije» vse anonimne razen «Božjega rojstva». To poezijo odlikujeta pristnost in prisrčnost; estetska vrednost teh pesmi je nemajhna. Drugo ravnino bi lahko imenoval cerkveno-kolektivno. To je religioznost, ki popolnoma odgovarja nekoliko plehkemu in sladkobnemu duhu mašnih bukvic in pridig povprečnega nivoja. Izražajo jo pesmi m. Elizabete, J. Okorna, vnanje nekoliko odličnejšega, a notranje ne povsem snažnega S. Sardenka in anonim «Božje rojstvo». Religioznost te vrste in njena poezija sta banalni in če izvzamem anonim — nepomembni. Anonim pa je nastal v času, ko je bila cerkvena kolektivnost še živa in tvorna, kar danes ni več. Tretja ravnina je ravnina osebne religioznosti, to se pravi religioznosti, ki si jo finejše individualnosti ustvarjajo samostojno.

Vsebinsko najpomembnejša je ta tretja, osebno religiozna skupina, radi katere je antologija sploh nastala. Starejši pesniki so prispevali vanjo komaj četrtno pesmi. Medved je zastopan s sonetom «Molitev», ki ga pričenjata dve klasični in polni štirivrstični kitici in zaključujeta dve šibki zgolj intelektualni tercini. Preprosta in malo pesniška, še manj pa ekstatična je «Ekstaza» J. Erjavca. Lovrenčičev «Poldan» si po duhu oporeka ter je notranje neresničen. Majcova «Hosjana, Jezus je med nami!» je nepomembna in popolnoma nepre-

pričevalna. Pač pa sta prepričevalni in barviti zadnji dve tercini Kosovelovega v početku šibkega «Psalma», da omenim tu tudi njega, ki sicer spada v mladi rod, a je stal izven mladokatoliških vrst.

Vse ostalo je delo mladih katolikov. Njih religioznost ima navzlic temu, da je svobodnejša, večinoma še zelo tesne stike z dogmatičnim katolicizmom in nikjer končno ne prebije njegovega okvira, dasi je morda miselnosti starejšega katoliškega sveta tuja. Izživlja se v razmišljanjih in emocijah, ki spremljajo obrate religioznega čuvstvovanja. Njene kakovosti se ne nameravam dotikati, razen kolikor neposredno zadeva njih poezijo. V splošnem ta religioznost ni bolj topla nego religioznost cerkveno-kolektivnih pevcev. Oživlja jo pa neka strastnost, ki pa ni morebiti strastna vera, ali strasten odnos do božanstva, marveč bolj strastna želja po veri in po notranjem stiku. Glede vpliva njih čuvstva na njih poezijo pa je eno gotovo: njih čuvstvovanje in doživljanje je na vsak način tako, da ga v svoji poeziji ne znajo ali ne morejo prenašati na druge. Je sicer lahko iskreno in pristno, nikakor pa ni iskrena in prepričevalna njih poezija, ki je v najboljših primerih morda z m i s e l n o o p i s o v a n j e doživljajev, nikakor pa ne neposredno iz notranje svobode izhajajoče p o s r e d o v a n j e lastnega življenja. Tej poeziji manjka vsake živosti in s tem umetniške vrednosti, dasi je pisana večinoma skrbno in zbrano. Toda to je zbranost opazujočega intelekta, ne pa zbranost svobodno doživljajočih impulzov.

Te značilnosti so najbolj očitne pri B. Vodušku in T. Debeljaku, ki v zmislu za prvim zaostaja. Razločno jih je pa čutiti tudi pri Fr. Vodniku, ki se z objavljenimi tremi pesmimi predstavlja kot najbolj razgiban iskalec med tovariši. Vse tri, zlasti pa «Borivec z Bogom», vsebujejo v skrbni obliki mnogo zmiselnega in morda celo globokega, toda vse tri so samo pozorno popisovanje duševnih emocij, ki reproducira njih pomen in zmisel, ne pa njihovega življenja. Najslabotnejša med njimi je «Sveta maša» s svojim sladkobnim in nemočnim zaključkom. Nekoliko manj trda in suha sta V. Vodušek in zlasti A. Vodnik. Toda delo poslednjega se drobi v neštevilne blede tone vizije, ki jih veže rahel, včasih komaj zaznaven zmisel. Njegova religioznost vsebuje nekaj erotično mehkbnega, vzdihujočega in malo — malo manj kot solzavega. Edina njegova vsaj deloma sprejemljiva celota je «Ave Marija», toda tudi ta je razblinjena in spada v poglavje «religioznega esteticizma». Največ resničnega življenja je v pesmih J. Pogačnika, katerega «Golgato» smatram za najmočnejšo in sploh edino u m e t n i š k o r e l i g i o z n o pesem te zbirke. To ni več samo opis, to je resnična in živa ekstaza, ki prehaja in žge in ki s svojo zasopljeno silovitostjo grozi razgnati tesne možnosti zemske človečnosti.

Tako je bilanca religioznosti v slovenski liriki v glavnem negativna, — vsaj ta, ki je podana v tej knjigi. Posebno pa je negativen obračun religioznega pesništva mlade religiozno-pionirske katoliške generacije. Negativne sodbe o njeni poeziji ni določila ne razlika v svetovnem nazoru ne formalna plač pesmi, ki je večinoma skrbna in ki nudi marsikako posrečeno domislivo, marveč edinole nedostatek življenske intenzitete pesmi in njih posredovalne moči, ki se mi zdita za umetnost in posebno za liriko bistveni. Pomembnejši kot umetniška vrednost te poezije bo za katoliško javnost verski duh teh mladih ljudi, ki očituje dokaj novega in prevratnega (Fr. Vodnik). Nekatoliško javnost pa bo zanimala ta ideologija le, kolikor je svobodoumnejša, kolikor se oddaljuje od ozkosrčne ortodoksности in kolikor se nanaša na izvenverske pojave našega kulturnega življenja.

Nekoliko nejasni in slabo urejeni uvod v knjigo vsebuje pogled te miselnosti na važen problem naše kulture. Mišljeno je mesto, ki trdi, «da nima ne idejnega ne zgodovinskega oporišča sistem slovenske kulturne zgodovine, zgrajen na osnovi nemogoče antiteze imaginarnega ‚svobodomiselstva‘ in pa ekskluzivne dogmatičnosti ortodoksije». Kajti «svoboda misli in vesti da more biti le nujni atribut svetovnega nazora, a to vsakega brez izjeme, če se resnično neposredno in ustvarjajoče izživlja, nikakor pa ne more biti s tem izražena njega substanca». Prepričevalnost teh značilnih trditev je le navidezna. Kajti kaj, če ne ravno substance svetovnega nazora zadeva naslednja različnost svobodoumnosti in dogmatične ortodoksnosti: Zmisel pravè in široko pojmovane svobodoumnosti in svobodoumne religioznosti je v bistvu zavest o dolžnosti in pravici brez prestanka in samostojno ustvarjati in preustvarjati svoj svetovni nazor in spoznavati ter sebi in drugim razodevati resnico. Jedro vsake dogmatične ortodoksnosti pa je vera v razodetje božje, v neizpremenljivo in enkrat za vselej dano in veljavno resnico o življenju in svetu. Prva pomeni vero v dolžnost svobodnega iskanja in v greh otrplega verovanja, druga vero v dolžnost verovanja in v greh svobodnega iskanja izven razodetja. Tu je torej svoboda, substanca in predmet diametralno nasprotnih nazorov, s čimer pride v nevarnost tudi atributivna svoboda nazora, ki mu je grešnost svobode prepričanje, in se pokaže možnost in utemeljenost in vsa ostrina antiteze: svobodomiselstvo — dogmatična ortodoksija, in celo antiteze: svobodoumna religioznost — dogmatična religioznost. Sicer pa ima antiteza, ki jo Vodnik pobija, analogijo v vsem življenju in celo v mehanskem gibanju, ki je rezultanta pogonskih sil in inercije. Po vsej naravi teh poljudnih ustanov, zlasti pa po njih odnošaju napram svobodi, je očitno, da predstavljajo inercijo v sodobnem kulturnem življenju cerkve kot hraniteljice razodetij. Pogonske sile pa predstavljajo svobodni duhovi. Naloga vsake in tudi slovenske kulturne zgodovine je — dognati, koliko se je tem svobodnim duhovom posrečilo prekvasiti inertne mase svojih narodov. Razume se, da morajo v kulturi, ki ima tradicijo, eksistirati prehodi (tak prehod so mogoče ravno mladi katoliki, vsaj najdrznejši izmed njih), toda to dejstvo še ne ustvarja povoda in pravice, zanikati eksistenco obeh svetov in njune elementarne različnosti. Hotenje zanikati jo, je pri Vodniku, ki stoji v prehodu, razumljivo in je zelo očitno in zdi se, da je ravno to hotenje glavni vzrok, da je antologija sploh nastala. Prav tako je bilo najbrž odločilno tudi pri kompromisu, ki sem ga omenil v početku razbora in ki s svojo očitnostjo prej ovrača kot pa podpira misel, iz katere je nastal. Josip Vidmar.

Slovenci in Slovenija v Narodni enciklopediji. — Prof. St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Izdavač: Bibliografski zavod, d. d., Zagreb. Svezak 27/28. (Izdanje v latinici.)

Ljubljanski zvon je že dvakrat poročal o Narodni enciklopediji (leta 1926., str. 67—70, in leta 1927., str. 699—701) od zvezka 1. do 12. in opozoril zlasti na članke, ki se tičejo Slovencev. Od tedaj je izšlo nadaljnjih šestnajst zvezkov. Preden spregovorimo o vseh teh z obče južnoslovanskega vidika, si oglejmo danes z nalašč omejeno slovensko samoljubnostjo zadnja dva, 27. in 28., vsebujoča nekaj obširnejših člankov o nas in kažoča nas kot celoto bratom, katerih širši sloji so nas do zadnjega desetletja vsaj tako površno poznali kakor mi nje. Ti članki so: Slovenačka književnost, Slovenačke pokrajine, Slovenački jezik, Slovenački književni jezik, Slovenački pravopis, Slovenci, Slovenija in nekaj manjših sestavkov. Kakor se vidi, tvorijo ti spisi v svoji celoti pravcato monografijo o Slovencih, obsegajočo 82 strani v IV. knjigi

(str. 162—244). Prav za prav se v tej knjigi sami predstavljamo širši južno-slovanski javnosti, kajti vsi ti članki razen enega kratkega so potekli izpod peres slovenskih strokovnjakov.

«Slovenačka književnost» (str. 162—185) je plod dveh naših slovstvenih zgodovinarjev. Pred nekaj več kakor pol stoletjem se je ustil nemški napuh, da z lahkoto poveže vso našo književnost v borno culo in si jo zadene na ramo. Danes bi mu že sam Ivan Cankar ne bil tako lehak. Od tistih dob se je naše slovstvo tako razrastlo, da ga danes eno samo strokovnjaško pero stežka dostojno vsega obdela in so tudi nam vstali specialisti za razne dobe. To je očitno edini razlog in obenem tudi razlaga za to, da se v enciklopediji naša književnost cepi na dva velika dela, katerih prvi sega od početkov do polovice 19. stoletja, drugi pa je posvečen novejši dobi. V prvem riše uvodoma dr. Fr. Kidrič težave, ki jih je morala slovenščina premagati, preden si je priborila mesto književnega jezika. Nato razločuje pet razdobij, ki jim skuša že v naslovih označiti jedro. Prvo razdobje, «Bilješke krščanskega srednjega vijeka», kjer omenja kot sporadičen pojav tudi importirani glagolizem, sega do polovice 16. stoletja. Zaključuje ga z besedami: «Polako se počelo sticati uvjerenje, da je slovenači jezik tako neotesan i barbarški, da se ne može ni čitati ni pisati.» To prepričanje pa so s 50 tiskanimi knjigami v 44 letih brž ovrgli slovenski reformatorji, katerim je posvečeno drugo razdobje, «Repertorij vjerskih reformatorja u 16. vijeku». Ta kranjska književnost je bila obenem že vseslovenska. Tretje razdobje so «Nastojanja za katolički crkvenoknjiževni repertorij» od sredine 16. do druge polovice 18. stoletja. O vpliva protestantizma na ta katoliški repertorij sodi pisatelj: «Slovenački katolici, bez literarne aktivnosti slovenačkih protestanata, ostali bi možda još vijekovima pri shvaćanju o nepismenosti slovenačkog jezika.» Tedaj so začeli pisati tudi Nekranjci, a po svoje, in tako kvariti književno edinstvo. Iskrice narodne zavesti, ki je medlo zatlela v protestantih, ugasne: «... prevladivale su ideologije, po kojima se neko mogao nazivati i Slovincem i Nijemcem». Predzadnje razdobje kaže «Prve generacije s težnjama za preporod jezika i za stvaranje necrkvenih književnih repertorija». Tudi zdaj je bilo še toliko drugega pripravljalnega dela, da je vzniklo malo trajnih književnih vrednot (Linhartove komedije in nekaj Vodnikovih pesmi). Zadnje, Prešernovo razdobje, se obravnava kot «Realizacija programa s časopisom i sa višim literarnim formama u smislu savremene kritike». O borbi med zmagovitim Prešernovim slovenstvom in neuspešnim ilirizmom sodi pisatelj, da je ilirsko gibanje zelo pospešilo širjenje narodne zavesti med Slovenci, obenem pa je slabilo slovensko književno ustvarjanje. Razveseljivo je, da je znal vdahnuti pisatelj nekam opokli snovi prvih razdobij, za katera običajne slovstvene zgodovine le bolj naštevajo rokopise in izdaje pretežno cerkvenega knjištva, precej sočnega življenja, da se nam pojavi tistih dob ne zdijo groblja okamenin, temveč nujna podlaga našemu prvemu klasiku. Svojevrstni način obdelave je mikaven in velikopotezen, brez neužitnega učenjakarstva, ki se mu človek ob takem predmetu težko izogne.

Novejšo dobo je očrtal dr. Iv. Grafenauer v treh poglavjih, ki se ujemajo s poslednjimi tremi poglavji njegove «Kratke zgodovine slovenskega slovstva», in sicer prvi dve dobesedno, tretje pa, ki ga je v knjigi nazval «Od literarnega prevrata do naših dni (od leta 1895.)», je v enciklopediji točneje označeno kot «Doba naturalizma in simbolizma (1895—1918)». Ker poroča pisatelj obenem z dr. Iv. Prijateljem v posebnih člankih enciklopedije o posameznih pisateljih te dobe — in prav tako Kidrič o starejši dobi —, se je tu omejil na zgoščeno

in pregledno označevanje važnejših slovstvenih stremljenj, ki prehaja mestoma že kar v katalogiziranje in suho naštevanje brez obsežnejših poglobitev in sintez. V njegovi knjigi zavzema ta doba skoro polovico vsega dela, 142 strani, v enciklopediji pa le borih 6 strani napram Kidričevim 12 stranem. Nesorazmernost med obema deloma je zelo občutna. Če mu je uredništvo vsililo to omejitev, krivda ni pisateljeva, drugače pa bi se bil vendar lahko malo bolj razmahnil. Med današnjimi književnimi organi se ne navaja tržaška Književna družina «Luč», ki je začela delovati šele v juniju 1927., ko je bil Grafenauerjev spis najbrže že sestavljen.

«Slovenačke pokrajine» (str. 183—192) v zgodovinskem razvoju od rimske dobe do današnjih dni je očrtal Lj. Hauptmann, ki ga enciklopedija navaja na platnicah kot sotrudnika, a mu kljub njegovemu obsežnemu znanstvenemu delu ni odmerila niti ene vrstice na svojih straneh. Članek govori o rimskih pokrajinah na tleh poznejše Slovenije, o stari Sloveniji v dobi pokristjanjevanja, o veliki Karantaniji, o umikanju slovenskih mejá, ki je bilo strahovito na severu in neznatno na jugu, ter o razvoju posameznih pokrajin do leta 1918., izvzemši Istro, ki jo je M. Prelog že prej posebej obdelal. Sestavek jasno kaže, kako so tujci Slovenijo rezali, strigli in trgali, kakor bi si neprestano delali jermene iz kože našega narodnega telesa. Slovenska zemlja je izšla iz tujih krempljev zelo okrnjena in nacefrana, njeni robovi krvavijo in rane se ne morejo zaceliti.

«Slovenački jezik» (str. 192—208) je opisal Fr. Ramovš. Pravi, da se je razvil iz praslovanskega narečja plemen, ki so se v 6. stoletju po Kr. naselila po današnji Sloveniji in bližnjih deželah. To ozemlje se je do danes zmanjšalo za dobro polovico. Tudi Ramovš poudarja, da so nas najbolj neusmiljeno žrli Germani, dočim je bila jezikovna meja napram Romanom trdnejša. Ali kakor kaže, se hočejo Rimljani prav sedaj izdatno odškodovati za to zamudo in prav do črte Snežnik—Postojna—Blegaš—Triglav kar najhitreje vse romanizirati. Besedo Slovenec razlaga pisatelj kot izvedenko iz besede Sloven po vzorcu Gorjanec iz Gorjan, torej ne kot zmanjševalno ime, kakor so menili nekateri. Za pisca je več nego verjetno, da imamo v početku 6. stoletja eno samo prajužnoslovansko narečje, ki se je začelo šele tedaj diferencirati v tri glavne smeri; to domnevo podkrepljuje z raznimi glasovnimi pojavi. Taji pa ožjo vez med slovenščino in češčino v tej dobi in ima nekatere podobne ali celo iste pojave v obeh jezikih za gol slučaj. Izčrpno navaja vse znake, ki opravičujejo samostalnost slovenskega jezika. O narečjih pravi, da zaradi velike mnogoličnosti še niso vsa dovolj poznana, njih meje še ne očrtane, število še ne določeno, bistveni znaki za razdelitev slovenskih narečij še ne ugotovljeni. On sam ne veruje, da bi bilo to sploh mogoče, kajti «vse se križa, vse izredno živo valovi, tako da je izbor značilnih črt za posamezna narečja včasih naravnost nemogoč» (str. 197). Kljub tej malovernosti pa poda nato mnogo jasnejšo in preglednejšo razvrstitev skupin narečij in glavnih narečij samih, nego bi si jo človek po prejšnjih pridrzkih obetal. V bibliografiji izvemmo še, da je literatura o naših narečjih najboljše zbrana v francoski knjigi L. Tesnière, *Les formes du duel en slovène* (1925). Torej smo se tudi v tem zdeli tujcu bolj zanimivi nego samim sebi.

Krajši je sestavek istega pisatelja «Slovenački književni jezik», ki jedrnato predočuje njegov postanek in razvoj. Ugotavlja, da je ta jezik plod najrazličnejših sestavnih delov in da se tak ni nikdar in nikjer govoril. Še danes ni očiščen vseh nedoslednosti, o katerih pisatelj upa, da prej ali slej same izginejo. Točen je tudi zadnji Ramovšev prispevek «Slovenački pravopis».

Sledi obširnejši spis «Slovenci» (str. 209—232) z antropološkim uvodom N. Ž u - p a n i ć a, kjer izvemo, da nam je lobanje izmeril tujec A. Weisbach in da so naši možgani manjši od hrvaških in srbskih; ali so zato tudi slabši, o tem antropologija vljudno molči. Ves ostali del tega spisa je prispeval Lj. H a u p t - m a n n, ki podaja v zgoščeni obliki slovensko zgodovino po raznih dobah. Seveda se dotika često mnogo tega, kar vsebujejo prej omenjene «Slovenačke pokrajine», kjer je v časovnem redu zabeležil, kako so nam skozi stoletja tuji noži razkosavali domačo grudo in kako so jo tuja šila krpala po merilu tuje samopašnosti, dočim mu postane tukaj beseda toplejša in barvitejša, ko govori o znoju in krvi, s katero so naši očetje to grudo napajali. S trpko ironijo omenja, kako so Franki in Bavarci pred tisoč leti res ustvarili združeno Slovenijo, pa samo zato, da bi nas laže tujčili. Če v naslednjih stoletjih zasledujemo usode slovenskega ljudstva, se nam skoro nehote vsiljuje vera, da ga je višja sila očuvala pogina. Mnogo tega, kar so velikaši in vladarji snovali zoper njega, se je pogosto po svojih učinkih izprevrгло v narodovo blaginjo; seveda je bilo treba prej silnega trpljenja in velikanskih izgub. Velike zgodovinske struje, zlasti vse revolucije so našle naš narod vedno zatopljen v rodno grudo; v tej zatopljenosti ni imel zanje ne časa ne umevanja, prihajale so mu prezgodaj, našle so ga vselej nepripravljenega, a vselej zdravega in močnega, zorečega skoro nezavedoma v današnjo vsaj delno svobodo. Morda tiči baš v tej potezi našega značaja tudi precej naše odporne sile. V literaturi tega spisa srečamo zopet bridko ugotovitev: «Znanstvene zgodovine Slovencev ni». (Str. 232.) Kosi, Meliki, Hauptmani, zavijajte si rokave, umijte nam brezzgodovinstvo z lica!

Poslednji teh člankov «Slovenija» (str. 232—244) je v glavnem delo dr. Antona M e l i k a, le en stolpec o geologiji Slovenije je na koncu dodal J. Ž u j o v i ć. V bistvu podaja tu Melik isto kar v lanski knjigi Srpske Književne Zadruga «Slovenačka» (glej poročilo B. Borke v Lj. Zvonu 1928., str. 54—56); večina odstavkov je prevzeta dobesedno, le v začetku je razvrstitev malo premenjena. Razprava v «Slovenački» je skoro preglednejša, ker so tam označena poglavja, tu pa ne. Seveda obdeluje Melik Slovenijo v širšem pomenu in ne samo tiste, ki pripada Kraljevini SHS. Število Slovencev v Italiji bi bilo po uradnem italijanskem štetju iz leta 1921., vštevši Reko, približno 313.000, Melik pa ceni njih število po slovenskih virih na 400.000. Nič čudnega bi ne bilo, če ne bo moglo ali smelo prihodnje italijansko uradno štetje zabeležiti v Italiji nobenega Slovenca več; saj skoro vsak dan slišimo, kako poluradni in včasih tudi uradni činitelji bahaško in zmagoslavno razglašajo v svet, da Italija nima narodnih manjšin, ker jih je s svojimi nedosežnimi metodami že v prvem desetletju po vojni vse asimilirala (= porimljanila ali raznarodila). Število vseh Slovencev, ki ga je Melik v drugi izdaji svoje «Jugoslavije» (1924) cenil na 1.735.000 (str. 207), je zdaj zvišal zaradi naravnega prirastka na 1.950.000. Bližamo se dvema milijonoma. Skoro ena četrtnina vseh Slovencev, 21 %, živi (ali gine?) v Italiji. Eno roko je Rim v ramenu odtrgal od našega narodnega telesa, pa se blagovoli še včasih čuditi, kako da Slovenci niso posebno vneti zanj. Pisatelj obravnava nato geopolitična vprašanja, opisuje površino po gorskih skupinah in rekah z njihovimi dolinami, govori o poljedelstvu, živinoreji, industriji, ki je je precej v nemških rokah, o neugodnem železniškem omrežju, kjer je treba avstrijske proge izpopolnjevati v pravcu današnjih potreb in zahtev, ter poda tako vsestransko jasno in popolno zemljepisno sliko današnje Slovenije. Seveda ne govori o mestih in večjih krajih, ki jih v enciklopediji sami riše v posebnih člankih, n.pr. v 28.zv. Slovensko Bistrico in Slovenjgradec.

Izmed daljših člankov nas zanima še «Sokolstvo» E. G a n g l a (str. 268–272). Sokol je izmed tistih redkih organizacij, ki so postale kmalu po zedinjenju južnih Slovanov zares južnoslovanske, čeprav se je Hrvatski Sokol pozneje zopet odcepil. Po vsem, kar izvemo iz tega članka, se vidi, da v Sokolstvu odločno prednjačijo Slovenci; že eno leto za Čehi so ustanovili prvo sokolsko društvo (1865) in tudi po vojni je Ljubljana glavni stan vsega južnoslovanskega Sokolstva, Slovenci so starešine in načelniki Jugoslovenskega Sokolskega Saveza, Slovenec Leon Štukelj je dosegel svetovno prvenstvo, Slovenija prispeva razmeroma največ k temu žilavemu prizadevanju za povzdigo naših narodnih sil. Mimogrede bi omenili, da ni baš znamenje nepristranske pravičnosti, če se o katoliški telovadni organizaciji «Orlu» v enciklopediji nikjer niti ne črhne.

O Slomšku (str. 245) poroča F. Kovačič preveč kot zgodovinar in se premalo ozira na Slomškov pomen za slovstvo; ne omenja ne «Blažeta in Nežice» ne «Drobtinic». Pretiskavanje enciklopedije iz cirilice v latinico, kjer se črke drugače vrstijo, je najbrže zakrivilo, da so prišli članki Sloga (str. 245), Slomšek (str. 245) in Sljubljivanje (str. 246) na nepravo mesto; prva dva spadata na str. 162 med članka Slobostina in Slovaci, zadnji pa na str. 248 za člankom Sljeme. Tako delo ni prav za prav nikdar končano. Gradivo je neizmerno, narašča od leta do leta in od dne do dne. Večji ali manjši nedostatki so neizogibni. Saj se je zgodilo, da celo naš Kopitar ni našel mesta v enciklopediji. Kakor bi ga zla usoda zaradi njegovega pretiranega avstrijstva izrivala izmed osvobojenih bratov, o katerih političnem edinstvu bi se mu bilo zdelo greh le sanjati, ga ne najdemo ne v Šlebingerjevem Albumu slovenskih književnikov ne v Narodni enciklopediji; upajmo, da ga ta sprejme vsaj v dodatek, kjer naj bi se popravile tudi mnoge druge pozabljivosti glede Slovenije in njenih mož. A komaj bo to obširno delo dokončano, bo tudi že skoro zastarelo in treba ga bo znova izpopolnjevati in širiti. Le tako dosežejo polagoma južni Slovani tisto notranje edinstvo, ki jim ga danes številni očitni in prikriti nasprotniki tako radi škodoželjno odrekajo, pohlepno prežeč na trenutek, ko se bratje spro in razidejo. Take zlohodne nade naj se razbijejo ob nerazrušnih, trdnih obročih poglobljenega južnoslovanskega bratstva, katerih eden bi utegnila postati prav Narodna enciklopedija.

A n d r e j B u d a l.

Henri Béraud: Križi in težave rejenega bratca. Preložil Janko Tavzes. Ljubljana 1927. Založil prelagatelj. Natisnila «Slovenija» v Ljubljani.

Pisatelj, ki je na tako izviren in duhovit način opisal tehtavo bitje in žitje tistih «preko sto kil», je izrastel iz žurnalizma in se je proslavil najprej kot sočen in točen reporter. Tega udejstvovanja, ki si pri velikih svetovnih listih pridobiva še vedno rastoči ugled, tudi danes še ni opustil, poudarjajoč esejistu Frédéricu Lefèvreu, da je reportaža lahko odlična forma literature in da z ozirom na lastnosti, ki jih zahtevajo od reporterjev, ne najdeš mnogo romanopiscev, ki bi umeli s pridom potovati za velike dnevnikarje (Une heure avec, I. serija). Njegov zgodovinski roman Le Vitriol de Lune so ocenjevalci deloma po pravici hudo napadali, ker je avtor s historičnimi dejstvi mestoma le preveč svojevoljno postopal. Vnetega polemika se je pokazal Béraud v prerekanjih z Andréjem Gideom, zastopnikom priznane sodobne umetnosti, ki je ostro obsojal jezikovne in slogovne pogoške v spisih Saint-Georges de Bouhélier. Pisatelj našega debeluharskega romana se je Gideu energično postavil po robu s pamfleti, v katerih je spretno uporabil in brezštidno razkril mnogo slovničnih napak, nabranih iz Gideovih publikacij.

Pričujoči roman «Le martyre de l'obèse» je bil leta 1922, odlikovan z nagrado Goncourtove akademije in je dosegel v Franciji veliko naklado. Pisatelj ga je poklonil 19 rejenim bratcem in sestricam, med drugimi maršalu Joffreu, romancieru Benoitu, pianistki Blanche Selvi, slikarju Vlamincku in svojemu založniku Michelu. Kmalu po izidu tega romana je Béraud pofrancozil in izdal v zbirki Oeuvres libres knjigo «The Fun of being a fat man» ameriškega novinarja-romanopisca Williama Johnstona, ki je dala — kakor bi sodil — morda povod francoskemu delu.

Naš roman debelčeve kalvarije vseskozi kipi od humorja, trpkega, duhovitega, iskrenega humorja. Pisatelj je postavil svojega težkega junaka v izbrane, močne situacije in je prav z drobnogledom pogledal v dušo in zamaščeno srce svojega trebušnika, ki si je stvoril tako samolastna življensko-filozofska naziranja. Knjiga je polna ostrih besednih iger, osmešujočih namigavanj na sodobne razmere, krepkih, novih metafor. Neprenehoma te zabava in ščegeta k smehu. Avtor ni sodil napačno, ko je opomnil k temu svojemu delu: si le premier venu peut ennuyer ses contemporains, les gens qui les amusent ont toujours été rares. Eden od teh redkih v povojni literaturi je prav gotovo Béraud.

Tavzesov slovenski «rejeni bratec» ni kaj posrečen. Knjigo tako sijajnega humorja in dovtipa bi bil moral prevajati kak humorist, če imamo pri nas takšnega. Delo se sedaj gladko bere, saj je močno opiljeno in skrbno prirejeno, toda v resnici je samo dosloven posnetek prekipevajoče besedne in položajne izvirnosti. Značilnih francoskih prispodob ne gre dobesedno prevajati v slovenščino, če naš jezik takih ne pozna, pa ima zato izrazitih svojih, ki za nas krepkeje prispodabljaajo in odločneje predstavljajo. Na mnogih mestih prevod ni točno v skladu z originalom. Tudi bi bil moral prevajalec včasih pogledati v kak argotični slovar, recimo v Villattove Parisizme, da bi recimo «n'est pas à faire pleurer une carabine?» ne prevedel «še karabinka bi se razjokala», ampak «še študentovska ljubica bi se...»

Pavel Karlin.

Josip Kulundžić, Misteriozni Kamić. Dramatizacija novinskega reporta. 1928. Izdanje «Vijenca», Zagreb.

Kulundžić je v «Ponoći», mladostno vihravi groteski s hasenclewerskimi ekspresionističnimi manirami, dal sirovo podobo še nerazvitega dramatskega talenta. V «Skorpionu» kaže njegova metamorfoza že nekoliko vidnejše oblike. V najnovejših komadih: «Misteriozni Kamić», «Gabrijelovo lice» (v «Savremenuku») in «Strast gospodje Malinske» (v «Vijencu») je snovno že bolj zgoščen in siguren, po obliki pa bolj discipliniran in zrel. Kulundžić obeta hrvatski dramatikici spise, ki se utegnejo uvrstiti v njen standard. Vzlic Demetrovi nagradi bo «Ponoć» komaj kaj več kot medel odraz do skrajnosti zbegane dobe in nje prezgodaj izživete, v jedru še pubertetne mladine. Kaos in brezokusnost tega izhodišča Kulundžića-dramatika sta v «Misterioznem Kamiću» premagana. Od «Ponoći» je ostalo le še nekaj tiste narejenosti, ki navzlic navidezni erupciji mladostne sile tolikanj obremenjuje ta komad. Res je, da Kulundžić v novejših komadih ni več tako nebrzdano «samosvoj», kakor so ga takrat hvalili. Krenil je na bolj izglajena dramatska pota, vendar je njegova stvarjalnost tako samo pridobila. Čuti se, da se je avtor naučil največje umetnosti v dramatikici: omejevati in zgoščevati se v snovi ter z voljno podreditvijo obliki postati njen suveren gospod!

«Dramatizacija novinskega reporta» označuje avtor svoj komad, ki ga je razdelil v enajst slik. «Misteriozni Kamić» je nekaka povojna komedija zmešnjav.

Spominjam se, da so o analognem primeru pisali italijanski listi: profesor in tipograf iz istega mesta, sila podobna drug drugemu, sta izginila v vojni. Po demobilizaciji so odkrili v neki blaznici enega izmed teh dveh, vendar ni nihče vedel, ali je blaznež profesor ali tipograf, ker je izgubil ves spomin na preteklost.

Kulundžić je postavil podoben časniški report v domači svet in v konflikte realnega življenja. Tipograf Brujac in profesor Kamić sta dvojnika; prvi se je bil že vrnil z vojne, drugega še pogrešajo. Tipograf pride zaradi neke tatvine na pokopališču in po pričevanju invalida, ki spozna v njem tovariša — profesorja s fronte, v blaznico. Tu spozna profesorjeva žena v bolniku pogrešanega moža in ga vzame k sebi. Zdaj se ji vidi docela prerojen, tak, kakršnega si je bila prej zaman želela: goreč ljubimec. Žena je tedaj zadovoljna z izpremembo domnevnega soproga. Medtem se pojavi pravi soprog in pravi profesor Kamić, ki se zaustavi pri predmestni krčmarici; ker najde ondi zadosti utehe, skriva svojo identiteto. Ker pa je v Kamićeви hiši čedalje večja zmešnjava, se jame uganka po prizadevanju Kamićevega prijatelja poslanca reševati. Naposled trudoma razkrinkajo Brujca, Kamić pa prizna, da je pravi profesor Kamić.

Pisec je pokazal tudi v tem komadu svoje simpatije za groteskne strani človeškega življenja in za ironijo usode. V razpletu dejanja se je umel brzdati, tako da groteskna fantazija ne skače po strani, temveč gre mirno, dramatsko pretehtano in resnobno svojo pot med čudnimi zapletljaji človeških vezi in med zankami ironične usode. Poglavitno jedro dogajanja je tudi tu libidiozna strast: Brujac, Kamić in zlasti Kamićeva žena so nature s prikritim hrepenejem po razuzdanosti; v čudnih okoliščinah bruhne vse to na dan in preobrazi njih vsakdanja lica. Na vsem je tudi pečat trpljenja in zagrenelosti, povsod še pljuskaajo valovi velike vojne. Pisec je posamezne dramatis personae psihološko dobro karakteriziral, manj prepričevalna je psihologija nekaterih situacij. Želeli bi tudi nekoliko več lahkote in vedrine, zakaj tu in tam se še vedno čuti, da so obrati nekam težki in narejeni. Odrski uspeh tega zanimivega komada, ki po svojem sujetu in načinu obdelave zbližuje gledališče s kinom, se bo šele pokazal.

B. B.

K R O N I K A

P O M E N K I

II.

Evropski okvir za arhitektoniko in Puntarjeva bramba.

V zvezi s kratkim informativnim orisom evropskega okvira za prizadevanja slovenskih arhitektonikarjev hočem dokazati, da je dr. Josip Puntar v brambi teže o zavestni matematični arhitektoniki v Prešernu pred mojimi pomisleki veren učenec dvobojnih metod onega drja. Avgusta Žigona, ki je že 1907. ob začetku boja za matematično arhitektoniko v Prešernu v odgovoru na pravilne udarce Izidorja Cankarja izpričal namero, da misli braniti svojo pozicijo le z osebnimi žalitvami, neosnovanimi podtikanji in doslednim izmikanjem stvarnemu govoru o protidokazih (LZ 1928, 378).

Ko je novembra 1908. dr. Tominšek v oceni Žigonove «Tercinske arhitektonike v Prešernu» opozoril tudi na okoliščino, da «v drugi polovici prejšnjega stoletja so se bili klasični filologi vrgli na to polje in so kar pri vseh pesnikih: